

GOSPODARSKA PODOBA VSAKDANJIKA V FOLKLORNIH OBRAZCIH

Uvod v tematski sklop Jezik, kultura in vrednote

Tematski sklop Jezik, kultura in vrednote: gospodarska podoba vsakdanjika v folklornih obrazcih obravnava folklorne obrazce kot metaforične in stereotipne odtise različnih gospodarskih podob našega vsakdanjika in je rezultat projekta Jezik, kultura in vrednote: gospodarska podoba vsakdanjika v folklornih obrazcih (ARIS J6-50197). Jezik in kultura (v najširšem antropološkem pomenu) sta namreč najtesneje povezana in prepletena, deloma »zamrznjena« podoba pa se kaže v slovstveni folklori. Besede se združujejo v krajše ali daljše besedne zveze, te pa se v jeziku ustalijo in lahko pridobijo metaforično vrednost ter se pretvorijo v jezikovne izraze, ki delujejo kot vnaprej pripravljene, pomensko določene zveze. V folkloristiki se te oblike obravnavajo kot folklorni obrazci; ti so, kot je za folkloristične, antropološke, etnološke pristope k besedilom značilno, razvrščeni v žanre, tj. žanre kot »vrsto« (Barber 2007: 32), ki omogočajo delitev besedil v ločene kategorije. Zanje so značilni jednatost, zgoščenost in pogosta metaforičnost ter razmeroma stalne forme, vsebine in funkcije. Funkcija teh enot je tesno povezana z usmerjenostjo govorca ali pisca k poslušalcu oz. bralcu ter z usmerjanjem poslušalca ali bralca k samemu besedilu. Govorec / pisec deluje v pričakovanju, da bo prejemnik prepoznal žanr in nato ustrezno prilagodil svoja pričakovanja (Barber 2007: 32), kar pomeni, da morata imeti oba udeleženca skupni kod, tj. jezik (v širšem pomenu) in hkrati jezikovno kompetenco, ki omogoča prepoznavo figurativnosti, metaforičnosti sporočila, s katerim izražamo sebe, svoje potrebe in zahteve ter posredno družbene vidike, stališča in pričakovanja. Folklorni obrazci tako pričajo o svetovnih nazorih in tem, kako človek izraža doživljanje v jeziku, oblikuje osebni svet v svojem vsakdanjiku in kulturnem okolju. Na teh vzorcih temeljijo tudi kulturni modeli, ki jih posamezna družba oblikuje. Ti modeli so ključni za razumevanje človekovega konceptualnega sistema (Kövacsés 2005: 193), torej kulturno utemeljenih načinov razvrščanja in vrednotenja izkušenj, s katerimi skupnost oblikuje smisel sveta. Psihologi, antropologi in jezikoslovci so ta pojem obširno uporabljali pod različnimi imeni, v tem tematskem sklopu in kontekstu projekta pa jih razumemo kot vsako koherentno organizacijo človeških izkušenj, ki (si) jih delijo ljudje.

Folklorni obrazci so v tematskem sklopu obravnavani kot diahroni odsev družbenih konceptov v vsakdanjem govoru in sinhrono rabljene enote, avtorji pa iz njih razkrijajo vsakdanjik, tj. banalne, razširjene fenomene kulture

(Bausinger 1987: 38) oz. najbolj univerzalno in hkrati najbolj enkratno, najbolj socialno in najbolj individualno prizorišče življenja (Lefebvre 1991). Avtorji so posebno pozornost namenili t. i. družinskemu gospodarstvu, kamor sodijo tako družinski člani kot tudi živinoreja, poljedelstvo in z njimi povezane dejavnosti, njihova oblačila in prehrana, oz. vse, kar (je) soustvarja(lo) vsakdanjik. Namen tega sklopa je predvsem pokazati, kako se folklornim obrazcem lahko približamo z različnimi pristopi: etnološkim, folklorističnim, etnolingvističnim, vendar šele ko vse navedeno združimo, lahko dobimo celovito podobo analize gradiva. V našem primeru pokažemo z različnimi pristopi, metodologijami in interpretacijami spreminjanje gospodarske podobe, odnosa in vrednotenja gospodarskih prizadevanj ter njihove družbene strukture, kakor se še danes izražajo v stereotipni ekspresivni formi.

Sklop sestavlja pet člankov, od tega dva strokovna, ki so za temeljno gradivo vzeli pod drobnogled paremiološko zbirko Pregovori 1.1 (Babič idr. 2023), shranjeno na repozitoriju Clarin.si. Zbirka obsega obsežno in izredno dragoceno diahrono zbirko 37.390 slovenskih pregovorov, ki je nastajala več kot 50 let na Inštitutu za slovensko etnologijo ZRC SAZU. Vsak pregovor je povezan s svojim virom, viri pa obsegajo 2.630 bibliografskih enot (1578–2010), to so tiskane knjige, revije, koledarji, zbiralne akcije v različnih revijah, terensko delo zbiranja folklorne, osebni zapiski itd. Vsak pregovor je predstavljen na dva načina: v diplomatski transkripciji, ki je zvesta izvoru (zaradi tehničnih težav transkriptorjev in človeških napak pri transkripciji je transkripcija starejših besedil neenotna), in v kritični transkripciji, ki modernizira uporabljeno abecedo. Iskanje po zbirki je omogočeno s ključnimi besedami ali besednimi zvezami. S pomočjo ključnih besed so avtorji poiskali paremiološke enote oz. pregovore, ki so bili relevantni za obravnavo teme.

Vanja Huzjan (2025) s paremiološkimi enotami zasleduje prakso dedovanja kot možno strategijo zagotavljanja preživetja. Avtorica prepleta etnološka in zgodovinska spoznanja s paremiološkim gradivom iz zbirke Pregovori 1.1 in izpostavi, da so dedovanske prakse generirale neenakost, čeprav naj bi načeloma zagotavljale preživetje kmečke hiše in njene posesti, kar je razvidno tudi iz paremioloških enot.

Rok Mrvič in Saša Poljak Istenič (2025) obravnavata vrednotenje prašiča, kot se kaže v slovenskem pregovornem izročilu. Raziskava na konceptualnem izhodišču razliko-

* Saša Babič, dr. literarnih ved, docentka in znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; sasa.babic@zrc-sazu.si.

vanja med vrednotami in vrednostmi z analizo etnoloških virov o prašičereji in kolinah ter paremiološkega gradiva razkriva pozitivno in negativno vrednotenje prašiča z rabo pregovorov v vsakdanjem življenju. Osrednje mesto raziskave je namenjeno natančnejšemu razumevanju ambivalentnega odnosa med človekom in prašičem.

Saša Babič (2025) se v obravnavi osredotoči na prisotnost poimenovanj (pripravljenih) jedi v slovenskih pregovorih iz zbirke Pregovori 1.1 in njihove simbolne pomene, pri čemer pokaže na prenos pomena hrane v vsakdanjiku na izrazne simbolne pomene, jasen razloček med manj cenjenimi enostavnimi jedmi in bolj cenjenimi prazničnimi jedmi ter vztrajanje posameznih stereotipov, pa čeprav omenjena zbirka vsebuje večinoma že zastarelo paremiološko gradivo, tj. večine obravnavanih enot ni več v aktivni jezikovni rabi.

Barbara Ivančič Kutin (2025) v članku obravnava paremije iz pomenskega polje blaginje (*bogastva oz. revščine*) ter z njima povezano ključno besedo *denar* in njegovimi nevtralnimi in ekspresivnimi sopomenkami v bovškem narečnem govoru, pri čemer so izpostavljene lokalnospecifične enote. V članku predvsem predstavlja gradivo, ki ga je zbrala pri terenskem delu na Bovškem, z namenom prikazati raznovrstnost izrazja v bovškem narečju in vpliv okolja na lokalnospecifično izrazje, obenem pa sopostavlja enote iz digitalizirane zbirke Pregovori 1.1 za ponazoritev podobnosti ali razlik.

Katarina Šrampf Vendramin (2025) v svojem članku predstavi slovenske pregovore, frazeme in kratke folklorne obrazce, ki vsebujejo poimenovanja tekstilij in tekstilne proizvodnje v preteklosti. Analiza pokaže, da so nit, preja, lan, volna, orodja in obrtni poklici vtakani v jezik kot prenašalci znanja, vrednot, spomina in predstav o usodi. Prispevek pokaže na preplet materialnih, družbenih pa tudi mitoloških razsežnosti tekstila ter njegovo vlogo pri oblikovanju kolektivne zavesti.

Prispevki v tematskem sklopu Jezik, kultura in vrednote: gospodarska podoba vsakdanjika v folklornih obrazcih z različnih zornih kotov pokažejo, kako vztrajno se gospodarski, družinski in delovni odnosi ohranjajo v jeziku – v pregovorih, frazemih in drugih folklornih obrazcih – ter kako jih skupnost s ponavljanjem potrjuje, preoblikuje ali ironizira. S kombinacijo etnološkega, folklorističnega in etnoling-

vističnega pristopa se odpre celovitejši vpogled v to, kako se vsakdanjik in vrednostne hierarhije zrealijo v ustaljenih izraznih oblikah. Naša želja je prikazati, da so tudi folklorni obrazci dragocen vir za razumevanje kulture in družbe, hkrati pa upamo, da bo sklop spodbudil nadaljnje raziskave povezav med jezikom in vsakršnim vsakdanjikom.

Literatura in viri

BABIČ, Saša: »Dobra jed se sama hvali«: Konceptualni zemljevid slovenskih paremioloških enot s komponento poimenovanja jedi. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 94–101.

BABIČ, Saša, Miha Peče, Tomaž Erjavec, Barbara Ivančič Kutin, Katarina Šrampf Vendramin, Monika Kropej Telban, Nataša Jakop in Marija Stanonik: *Collection of Slovenian Paremiological Units Pregovori 1.1*, Slovenian Language Resource Repository CLARIN.SI, 2023, ISSN 2820–4042; <http://hdl.handle.net/11356/1853>.

BARBAER, Karin: *The Anthropology of Texts, Persons and Publics*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore in São Paulo: Cambridge University Press, 2007.

BAUSINGER, Hermann: Jezik v etnologiji. *Traditiones* 16, 1987, 35–50.

HUZJAN, Vanja: Dedovanje kmečke posesti: »Majhni otroci in majhni dolgovi dajo veliko opraviti«. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 68–79.

IVANČIČ KUTIN, Barbara: Petdeset folklornih obrazcev o bogastvu, revščini in denarju v bovškem narečnem govoru. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 102–107.

KÖVACSES, Zoltán: *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore in São Paulo: Cambridge University Press, 2005.

LEFEBVRE, Henri: *Critique of Everyday Life: Vol. 1, Introduction*. London in New York: Verso, 1991.

MRVIČ, Rok in Saša Poljak Istenič: Podoba prašiča v slovenskem pregovornem izročilu na razkrižju vrednosti in vrednot. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 80–93.

ŠRIMPF VENDRAMIN, Katarina: Tekstilna kultura v ogledalu frazemov, pregovorov in kratkih folklornih obrazcev. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/2, 2025, 108–114.

UNDERHILL, James W.: *Ethnolinguistics and Cultural Concepts: Truth, Love, Hate and War*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore in São Paulo: Cambridge University Press, 2012.